उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.) दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोध प्रस्तोता

सूर्य बहादुर ढकाल

त्रि.वि. दर्ता नं. : ७६१७-८७

परीक्षा क्रमाङ्क : २४००१६९/०६३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

भरतपुर, चितवन

भाद्र, २०६९

उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन, शोधकर्ता: सूर्य बहादुर ढकाल, भाद्र, २०६९

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागको स्नातकोत्तर तहका शोधकर्ता सूर्य बहादुर ढकालद्वारा **"उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन"** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पारिएको हो । निजवाट तयार पारिएको यस अध्ययनवाट म सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उप प्रा. रमाकान्त सापकोटा

(शोध निर्देशक)

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

मिति : २०६९/०४/१०

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तहका शोधकर्ता सूर्य बहादुर ढकालले **"उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन"** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोले मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

1. उप प्रा. श्री कुवेरनाथ शर्मा	विभागीय प्रमुख	....
2. उप. प्रा. रमाकान्त सापकोटा	शोध निर्देशक	....
३ प्रा. आनन्दमान सिंह शाक्य	वाह्य परीक्षक	....

मिति : २१/०८/२०१२ (०५-०५-२०६९)

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरमा स्नातकोत्तर तहको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय अन्तर्गत दोस्रो वर्षमा आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि "उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन" शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । शोधपत्रको प्रस्ताव लेखन कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक श्री कुवेरनाथ शर्माप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा देखिएका कमी कमजोरीहरुलाई औंल्याई अनुसन्धान कार्य सुधार्न महत्वपूर्ण सुझाव एवं आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु उप-प्राध्यापक रमाकान्त सापकोटा, क्याम्पस प्रमुख रामप्रकाश अधिकारी लगायत शिक्षा विभागका स.प्रा. देनप्रसाद लामिछाने तथा जयकृष्ण शर्माबाट शोधकार्यका लागि प्राप्त सल्लाह, सुझाव तथा मार्गदर्शनका लागि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधकार्यका सन्दर्भमा आवश्यक सूचना तथा तथ्यांकहरु र विभिन्न सुझावहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमूना उच्च मा.वि. का प्राचार्य, शिक्षकहरु, लेखापाल, वि.व्य.स. का पदाधिकारीहरु, अभिभावकहरु र विद्यार्थीहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दै अमुल्य सहयोगका लागि धन्यावाद ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी यस शोधकार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउने मित्रहरु हिमाल घिमिरे, दिपकचन्द्र शर्मा, बाबुराम अर्याल र सूर्यभक्त अधिकारी प्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा सुजु कम्प्युटरका प्रोपाइटर सन्तोष कँडेल र कम्प्युटर टाइप गरि शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने पाण्डव पराजुली प्रति समेत हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधकर्ता

सूर्य बहादुर ढकाल

शोधसार

उच्च माध्यमिक विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन शीर्षकको यो शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य शिक्षक व्यवस्थापनको स्थिती पहिचान गर्ने रहेको छ । यस अध्ययनको ढाँचा मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ । चितवन जिल्लामा अवस्थित सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयहरु मध्ये नौ वटा उच्च माध्यमिक विद्यालयहरु उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट विधिको आधारमा छनोट गरिएको छ । छनोट गरिएका उच्च माध्यमिक विद्यालयहरुका प्राचार्य, शिक्षकहरु वि.व्य.स. का अध्यक्ष, अभिभावकहरु र विद्यार्थीसँग अन्तरवार्ता प्रश्नावलीको आधारमा तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । शिक्षक व्यवस्थापनको सम्बन्धमा जोड दिइएको यस शोधकार्यमा सम्बन्धित पक्षहरु प्राचार्य तथा शिक्षकको नियुक्ती, सरुवा, बढूवा, स्थायी, अस्थायी, तालिम, शिक्षक दरबन्दी, शिक्षक कक्षाभार, शिक्षक समयपालना आदि संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरुलाई व्याख्या एवं विश्लेषण गरिएको छ ।

उच्च माध्यमिक विद्यालयको मा.वि. र नि.मा.वि. तहमा कार्यरत शिक्षकहरुलाई उनीहरुको योग्यता, क्षमता एंव रुचीका आधारमा वि.व्य.स. ले शिक्षक तथा अभिभावकहरुसँग समेत छलफल र परामर्श गरी सुरु अवस्थामा शिक्षक नियुक्ती गरी व्यस्थापन गरेको पाइयो भने पछिल्लो समयमा विज्ञापन गराएर छनोट समिति गठन गरी लिखित परीक्षा, अन्तरवार्ता एवं कक्षा अवलोकन समेत गरी त्यसमा छनोटमा परेकालाई नियुक्ती दिई शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने गरेको, १२२ जना शिक्षकहरु मध्ये ११२ जना पुरुष र १० जना महिला रहेकोमा ४७.५४ प्रतिशत तालिम प्राप्त र ५२.४६ प्रतिशत तालिम अप्राप्त शिक्षकहरु रहेका छन् । त्यस्तै १०१ जना ८२.७९ प्रतिशत स्नातकोत्तर योग्यता भएका, १७.२१ प्रतिशत स्नातक मात्र हासिल गरी उच्च माध्यमिक तहका लागि योग्यता नपुगेका शिक्षकहरु रहेका साथै ५ वर्षभन्दा बढी अनुभव भएका ७७.०५ प्रतिशत शिक्षकहरु रहेको पाइएको छ । अध्ययनको प्राप्तिको रुपमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात मिलेको भएपनि विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन भएको पाइएन । त्यस्तै उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले अनुगमन र मूल्याङ्कन गरेको पाइएन ।

शिक्षक व्यवस्थापनलाई अझ सुव्यवस्थित बनाउन शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था, सेवा सुविधामा वृद्धि, शिक्षकको पेशागत ज्ञान र सीपमा वृद्धि गर्नका लागि तालिम, गोष्ठि तथा सेमिनारमा भाग लिनमा समान अवसर प्रदान गर्ने एवं उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् र वि.व्य.स. बाट शिक्षकहरु र उच्च माध्यमिक विद्यालयका सर्म्पूण शैक्षिक क्रियाकलापहरुको सुपरिवेक्षण र मूल्याङ्कन निरन्तर रुपमा गर्नुपर्ने सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

सिफारिस-पत्र	I
स्वीकृति-पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोधसार	IV
विषयसूची	V
अनुसूची	VII

परिच्छेद एकः परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	1
१.२ समस्याको कथन	8
१.३ अध्ययनको औचित्य	10
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	11
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्न	11
१.६ अध्ययनको परिसीमा	11

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अध्ययनको सैद्धान्तिक खाSf

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	13
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	18
2.3 z]|fs pkfb]otf	19

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	22
३.२ जनसंख्या र नमूना छनोट	23
३.३ तथ्याङ्कका स्रोत	23
३.४ अध्ययन साधनको छनोट र परीक्षण	24
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	24
३.६ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया	25

परिच्छेद चारः तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ शिक्षक व्यवस्थापनको स्थिति २६

४.१.१ शिक्षकको प्रकार २७

४.१.२ शैक्षिक योग्यता र तालिम २८

४.१.३ शिक्षण अनुभव ३०

४.१.४ शिक्षकहरुको नियुक्ती, सरुवा र बढुवाको प्रक्रिया ३०

४.१.५ शिक्षक सेवा, शर्त र सुविधा ३५

४.१.६ शिक्षण तालिका र विषयगत शिक्षक ३६

४.१.७ शिक्षकको समस्या ३७

४.२ शिक्षक व्यवस्थापनमा देखिएका चुनौतीहरु ३८

४.२.१ शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था नहुनु ३८

४.२.२ दक्ष तथा तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था गर्न नसक्नु ३९

४.२.३ ऐन, नियम समयमा कार्यान्वयन हुन नसक्नु ४०

४.२.४ शिक्षकलाई उचित पारीश्रमिकको व्यवस्था गर्न नसक्नु ४०

४.२.५ शिक्षक बढुवाको व्यवस्था नहुनु ४१

४.२.६ शिक्षक व्यवस्थापनको अनुगमनको व्यवस्था नहुनु ४१

४.३ शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधारका उपायहरु ४२

४.३.१ शिक्षक दरबन्दी निर्धारण गर्ने ४२

४.३.२ शिक्षक तालिमको व्यवस्था गर्ने ४३

४.३.३ शिक्षा ऐन र नियमावलीमा उल्लेखित कुराहरुको कार्यान्वयन गर्ने ४३

४.३.४ शिक्षकलाई उचित पारिश्रमीकको व्यवस्था गर्नु ४३

४.३.५ शिक्षक व्यवस्थापनको सही अनुगमनको व्यवस्था हुनु ४४

परिच्छेद पाँचः प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१ प्राप्ति ४५

५.२ निष्कर्ष ४६

५.३ सुझाव ४८

सन्दर्भग्रन्थ

अनुसूची